

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК: 373.5.06(4)(73)

ЗМІСТ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ШКІЛ

В.Є.Балтремус

Анотація. Стаття розкриває мультидисциплінарний, міждисциплінарний та трансдисциплінарний підходи до змісту освіти в демократичних школах.

Ключові слова: зміст освіти, соціалізація, мультидисциплінарний, міждисциплінарний, трансдисциплінарний підходи.

Аннотация. В статье раскрывается сущность мультидисциплинарного, междисциплинарного и трансдисциплинарного подходов к содержанию образования в демократических школах

Ключевые слова: содержание образования, социализация, мультидисциплинарный, междисциплинарный, трансдисциплинарный подходы.

Summary. The article dwells upon multidisciplinary, interdisciplinary and transdisciplinary approaches to the content of education.

Key words: educational content, socialization, multidisciplinary, interdisciplinary, transdisciplinary approaches.

Відхід людства від технократизму визначає соціокультурний контекст стратегії розвитку сучасної освіти. Сьогодні результатом освіти розглядаються індивідууми, які є не лише високоосвіченими, а й підготовленими до життя в умовах багатокультурності, зі сформованим світоглядом, здатними вільно орієнтуватися у складних проблемах сучасного світу та розуміти власне місце в ньому. Йдеться про формування у молоді життєво важливих умінь, які трактуються міжнародною педагогічною спільнотою як ключові компетентності, а соціальній компетентності відводиться чільне місце у переліку ключових компетентностей.

Мета статті – визначити підходи до змісту освіти, що застосовуються у демократичних школах.

Актуальна сьогодні ідея компетентнісної освіти та ключових компетентностей, якими мають володіти індивідууми для успішного соціального та особистісного життя, має тривалу історію. Ще у 1978 р у США Департаментом освіти компетентнісно-базована освіта визначалась як "процес, який має на меті розвиток в учнів базових навичок, що необхідні індивідууму для нормального функціонування у суспільстві», а компетентності трактувались як утворення, що складаються з базових навичок, знань, ставлень та поведінки, необхідних для виконання практичного завдання чи діяльності [5; 7].

Роздуми щодо необхідності формування освітою в учнів компетентностей, а не лише трансляції обсягу знань, були висловлені у 1996р. ЮНЕСКО, яка представила доповідь Міжнародної комісії з освіти для XXI століття "Освіта. Прихований скарб", відомої як доповідь Ж.Делора (J.Delors). У доповіді було сформульовано чотири стовпи, на яких повинна базуватись сучасна освіта: навчитись пізнавати, навчитись робити, навчитись жити разом, навчитись жити, які практично представляли собою глобальні компетентності [6].

Отже, блок, що складається з міжособистісної, міжкультурної та соціальної компетентностей, входить до переліку ключових компетентностей, які повинні набуватись по закінченні формального навчання громадянами ЄС на рівні, що озброїть їх для дорослого життя та слугуватиме основою для подальшої освіти в системі навчання протягом життя. Тому міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності визначаються як такі, що охоплюють усі форми поведінки, надають можливість індивідуумам брати ефективну та конструктивну участь у соціальному та трудовому житті, особливо в умовах все більш складних суспільств, та, у разі необхідності, вирішувати конфлікти.

Відповідно до цього, знаннями, вміннями та ставленнями, які визначають цю компетентність, є такі:

Знання: особистісне та соціальне благополуччя вимагає розуміння того, як індивідууми можуть забезпечити собі оптимальне фізичне та ментальне здоров'я, зокрема в якості ресурсу для себе та власної сім'ї, а також знання, яким чином здоровий спосіб життя може цьому сприяти. Для успішної міжособистісної та соціальної співучасті важливим є розуміння норми поведінки та манери, які є загальноприйнятими у різних суспільствах та середовищах (наприклад, на роботі), а також бути обізнаним з базовими концепціями щодо індивідуумів, груп, робочих організацій, гендерної рівності, суспільства та культури. Важливим є розуміння багатокультурних та соціо-економічних вимірів європейських суспільств, а також те, яким чином національна культурна ідентичність взаємодіє з європейською ідентичністю.

Вміння: ядром цієї компетентності є вміння конструктивно спілкуватися в різних середовищах, висловлювати та розуміти різні точки зору, бути здатними викликати довіру при веденні переговорів та співпереживати. Індивідууми повинні вміти долати стрес та розпач, виражаючи це у конструктивний спосіб, а також вміти розрізняти особистісну та професійну сфери.

Ставлення: у сенсі ставлення компетентність базується на співробітництві, позитивному сприйнятті та цілісності. Індивідууми повинні мати зацікавленість щодо соціально-економічного розвитку, міжкультурного спілкування, цінити розмаїття та поважати інших, бути готовими долати упередження та йти на компроміси [7].

Таким чином, соціальна компетентність розглядається як обов'язкова характеристика особистостей, а базовим інструментом її формування у школах є зміст освіти. Необхідно наголосити, що демократичні школи володіють багатим досвідом у формуванні в учнів тих соціальних якостей, які складають зміст (наповнення) соціальних компетентностей, визначених європейськими та американськими експертами. Йдеться про спроможність індивідуумів брати ефективну участь у соціальному житті суспільства, володіти нормами поведінки, загальноприйнятими у ньому, володіти навичками міжкультурного спілкування, цінити культурне розмаїття та поважати інших тощо.

Демократичні школи фактично стали піонерами у розробці та впровадженні особистісно-орієнтованого змісту навчально-виховного процесу, до базових принципів якого американська вчена К.Корн (С.Korn) відносить наступні: 1) учень є центром змісту освіти; 2) зміст освіти орієнтовано на цілісний розвиток учня; 3) зміст освіти задовольняє потреби учня в його розвитку; 4) зміст освіти є гнучким; 5) учні беруть участь у встановленні швидкості, порядку та змісту навчання; 6) процес навчання базується на наступності, взаємопов'язаності та структурованості тем; 7) зміст освіти є практико-орієнтованим; 8) зміст освіти є багатовимірним [4, с. 61].

Концептуальною платформою побудови змісту освіти у демократичних школах є теорія дидактичного прагматизму Д.Дьюї, згідно з якою освіта учня є безперервним процесом реконструкції досвіду. А джерело змісту освіти – не в окремих навчальних предметах, а в індивідуальній та суспільній діяльності учня [3, с.76-78].

Так, згідно цієї концепції, зміст освіти розглядається, передусім, не з точки зору засвоєння учнями знань, а отримання практичної користі від них. Зокрема, британський дидакт А.Келлі так характеризує основні принципи добору і структурування такої моделі змісту: а) при формуванні навчальних планів варто відмовитись від мети отримання знань, а сконцентруватись на меті отримання досвіду; б) зробити пріоритетом не мету, а власне процес навчання; в) основна цінність освіти – забезпечити всебічний розвиток особистості учня [3, с.79].

Аналізуючи дані принципи, А.Келлі зазначає, що в умовах, коли пріоритетом навчання є не мета отримання сухих знань, а розвиток особистості та отримання досвіду, вчитель відходить від сталих догм навчання, стає більш гнучким, вводить в практику експерименти та активно консультує учня за його бажанням. Таким чином, відбувається акцентуація особистості учня в ході навчально-виховного процесу.

Також і Д.Дьюї наголошував на важливості навчання через досвід як єдиному можливому шляху отримання знань. Він писав: "Головною метою є не отримання знань, а самореалізація" [3, с.85]. Такий спосіб організації освіти є запорукою зростання особистості в процесі саморозвитку. Навчальні плани при цьому підтримують і заохочують здобуття досвіду та активне навчання.

Така модель змісту освіти, на наш погляд, надає можливість учителям демократичних шкіл формувати власні цілі та устремління, звільняючи учнів від необхідності слідувати тільки певному набору дій задля досягнення таких цілей. Принципи складання програми дають можливість зробити акцент на розвитку в учнях механізмів творчого пошуку та сприйняття на основі досвіду, а не на покращанні поведінки або накопиченні знань.

За А.Келлі, реалізація зазначеної моделі змісту досягається такими інструментами, як: міждисциплінарність, особистісний сенс навчання, рефлексія, сукупність навчальних просторів [3, с.79].

Так, формат міждисциплінарних систем знань, які формують так звану цілісну модель змісту, характеризується як "комплексний вимір навчально-виховного процесу, спрямований на цілісний розвиток учня, та базується на інтегрованому, практико-орієнтованому навчанні, в якому традиційні академічні дисципліни займають дуже лімітоване місце" [3].

Зазначимо, що міждисциплінарність вкорінена в ідеях інтеграції навчальних предметів, а власне інтегрований підхід був предметом розгляду освітян ще з початку ХХ ст. Пропонувалися різні підходи до визначення цього поняття, а також до видів інтеграції. Так, національна асамблея вчителів Англії запропонувала визначити інтегрований підхід як "використання матеріалу навчальних предметів для встановлення зв'язків з практичним життям" [1, с. 7], а британські вчені С.Дрейк (S.Drake) та Р.Бернс (R.Burns) на початку 90-х років ХХ ст. запропонували три види інтегрованого підходу: 1) мультидисциплінарний (multidisciplinary); 2) міждисциплінарний (Interdisciplinary); 3) трандисциплінарний (transdisciplinary) [1].

1) Мультидисциплінарний підхід фокусує увагу на різних предметах. Вчителі, які використовують цей підхід, опираються на стандарти, встановлені у навчальних дисциплінах близьких до теми, що вивчається. Так, малюнку 1 показано зв'язки між різними предметами та темою [1, с. 9].

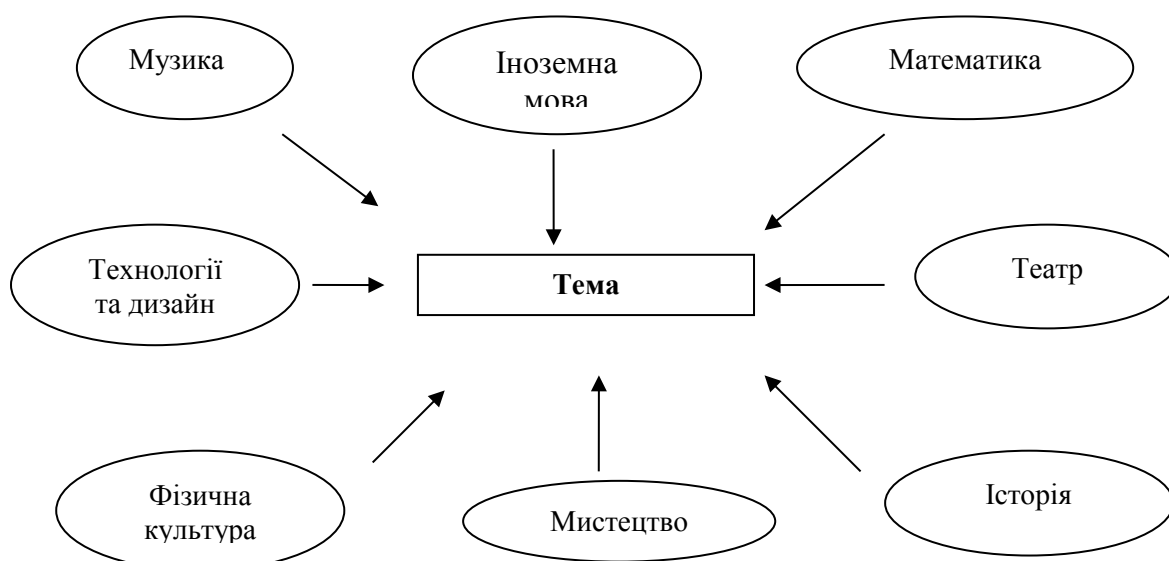

Рис. 1. Зв'язок між різними предметами та темою

Один з його підвидів, інтрадисциплінарний підхід, використовується тоді, коли матеріал допоміжних дисциплін інтегрується вчителями в межах одного основного предмета. Найяскравішим прикладом може бути використання набутих навичок читання, писання та спілкування у вивченні іноземної мови. Також вчителі демократичних шкіл часто інтегрують матеріал з історії, географії, політології у програму соціологічних наук. Використовуючи такий підхід, вчителі допомагають учням зрозуміти зв'язок між навчальними предметами та світом.

На відміну від нього, змішаний підхід передбачає включення знань, навичок, навіть досвіду до навчального плану. Наприклад, у деяких демократичних школах учням пояснюється необхідність захисту навколишнього середовища при вивченні майже кожної навчальної дисципліни. Зокрема, в американській демократичній школі Маунт Рейнер вчителі пропагують тему миру в усьому світі на кожному предметі.

2) Міждисциплінарний підхід передбачає створення навчального плану, метою якого є навчання загальним теоріям, які містяться в кожному предметі, виділяючи міжпредметні зв'язки та важливість отримання учнями практичних навичок. Такий підхід демонструє рис.2 [1, с. 10].

Виходячи з такої концепції формування змісту освіти, на уроках з географії, біології, хімії учні вивчають вплив довколишнього середовища на життя і діяльність людини, а також зворотній антропогенний вплив на довкілля, пізнають способи раціонального використання природних ресурсів. На заняттях з історії та географії учні вивчають історію утворення і розвитку корисних копалин, географію їх розташування в країні. На уроках літератури учні дізнаються про ставлення до природи письменників різних періодів. З метою всебічного розгляду проблеми практикуються поїздки в інші природні зони, ботанічні сади, шахти, переробні заводи. Матеріали екскурсій узагальнюються і використовуються під час занять з різних навчальних дисциплін [2].

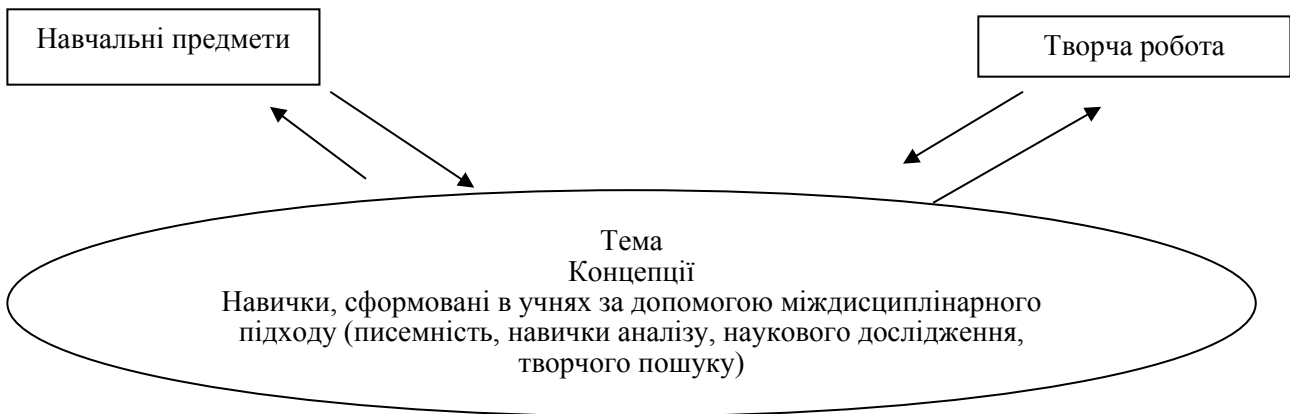

Рис. 2. Міждисциплінарний підхід

Практичним продовженням комплексного підходу до розв’язання проблеми охорони природи є озеленення території школи, годування птахів у зимовий період, добровільний догляд за місцевим парком та інші види робіт, які допомагають сформувати в учнів екологічну свідомість.

В іншій американській школі Сандра Скі учні в процесі конструювання дельтапланів вивчають фізичні сили та закони, завдяки яким конструкція може піднятися у повітря та полетіти. Це активує пізнавальний інтерес учнів і мотивує їх до теоретичного вивчення таких тем, як електромагнетизм, електродинаміка, сприяє розумінню ними основних принципів пропорційності [1].

3) При трансдисциплінарному підході вчителі формують навчальний план навколо учнівських інтересів. Рис. 3 демонструє принцип даного підходу [1, с.12].

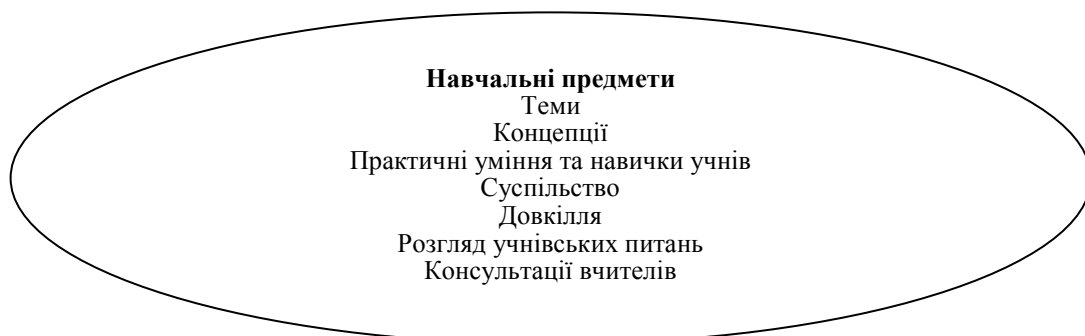

Рис. 3. Трансдисциплінарний підхід

За даними нашого дослідження, трансдисциплінарний підхід до формування змісту освіти у демократичних школах може забезпечуватися двома засобами: навчанням на основі проєктів (project-based learning) та обговоренням навчального плану (negotiating the curriculum).

В свою чергу, навчання на основі проєктів складається з таких трьох етапів: 1) учні вибирають цікаву для них тему і вносять її в розклад; 2) вчитель, застосовуючи різні методики, виявляє вже наявні знання учня з обраної теми, допомагає з пошуком матеріалу до даної теми та його аналізом, консультує учня з усіх питань, що виникають; 3) учні оформляють роботу над темою у вигляді завершеного дослідження, захищають свій проєкт, пропонують іншим учням та вчителям оцінити його, дати коментарі, рекомендації щодо доповнення.

Отже, три підходи до інтеграції змісту освіти при формуванні навчальних планів демократичних шкіл, які описані вище, взаємопов’язані. Таблиця 1 демонструє цей зв’язок [1].

На основі аналізу результатів проведеного дослідження ми констатуємо, що в демократичних школах використовуються найкращі риси всіх трьох описаних підходів до формування змісту освіти, хоча слід зазначити, що переважає трансдисциплінарний підхід: навчальний процес частіше має індивідуалізоване спрямування та побудований за принципом корисності та доцільності. Викладання навчальних дисциплін завжди здійснюється з урахуванням практичної спрямованості та можливості використання отриманих знань в майбутньому професійному житті. Велика увага приділяється відповідям на учнівські запитання. Такий підхід дозволяє сформувати в учнів систему демократичних цінностей, розвинути аналітичне мислення, значно розширити світогляд, отримати такі практичні життєві навички, як уміння спілкуватись, працювати в команді, самостійно приймати рішення, йти на компроміс, брати відповідальність за наслідки своїх дій.

Порівняння трьох підходів до інтеграції змісту освіти

Характерні особливості	Мульти-дисциплінарний підхід	Міждисциплінарний підхід	Транс-дисциплінарний підхід
<i>Організаційний центр</i>	Стандарти дисциплін, організовані навколо теми	Міждисциплінарні навички, вбудовані в стандарти дисциплін	Контекст реального життя; Учнівські запитання
<i>Трактування знання</i>	Знання найкраще засвоюється через зміст; Правильна відповідь; Одна істина	Навчальні дисципліни об'єднані спільними концепціями; Знання є соціально базованим; Багато правильних відповідей	Знання є взаємопов'язаними та взаємозалежними; Багато правильних відповідей; Знання є невизначеним та багатомірним
<i>Роль навчальних дисциплін</i>	Навчальні дисципліни є важливими; Вивчаються визначені дисциплінами поняття і навички;	Акцент робиться на формуванні в учнів міждисциплінарних навичок та понять	Навчальні дисципліни викладаються (у разі потреби), проте акцент робиться на реальне життя
<i>Роль учителя</i>	Учитель є: координатор; фахівець з предмета	Учитель є: координатор; фахівець з предмета та загальних аспектів життя	Учитель є: колега учня з планування навчання; колега учня з засвоєння знань і навичок; фахівець широкого профілю
<i>Відправна точка</i>	Стандарти дисциплін	Міждисциплінарний міст: знати/робити/бути	Учнівські питання; Контекст реального життя
<i>Ступінь інтеграції</i>	Помірний	Середній/інтенсивний	Зсув парадигм
<i>Оцінювання</i>	Базується на навчальній дисципліні	Зосереджено на набутті учнями міждисциплінарних навичок / понять	Зосереджено на набутті учнями міждисциплінарних навичок / понять
<i>Учень знає:</i>	Поняття, що представлені у змісті навчальних дисциплін	Поняття, що представлені у змісті навчальних дисциплін	Поняття, що представлені у змісті навчальних дисциплін
<i>Учень набув</i>	Предметні знання, вміння і навички Міжпредметні вміння і навички	Міжпредметні вміння і навички Предметні знання, вміння і навички	Міжпредметні вміння і навички, які потрібні в реальному житті
<i>Учень набув</i>	Демократичні цінності Науково-практичний світогляд Аналітичне мислення Корисні життєві навички (робота в команді, самостійність, відповідальність, комунікабельність, організаційні здібності)		
<i>Планування</i>	Нечіткий дизайн На основі стандартів Узгодження процесу навчання, стандартів та оцінювання		
<i>Процес навчання</i>	Конструктивістський підхід Пошуковий підхід Практично-орієнтоване навчання Особистісно-орієнтоване навчання Вибір учня Диференційоване навчання		
<i>Оцінювання</i>	Баланс традиційних і автентичних оцінок		

Література

1. Drake S., Burns R. Meeting Standards Through Integrated Curriculum. – FL, USA, 2004. – 181 p.
2. Gribble David. Real Education. / David Gribble – London : Libertarian Education, 1998. – 259 p.
3. Kelly A. Curriculum : Theory and Practice. – London, GBR : Sage Pulations Incorporate, 2004. – P. 76 – 88.
4. Korn C. Alternative American Schools: Ideals in Action [Claire V.Korn.] – Albany, NY : State University of New York Press, 1991. – 96 p.
5. Public Alternatives // Education Revolution. – 1999. – № 28. – P. 17 – 19.
6. Делор Ж. Образование : необходимая утопия / Жак Делор // М. : Педагогика. – 1998. – № 5. – 32 с.
7. Литвиненко Т. Г. Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху. – Київ, 2000. – С. 27 – 29.